

Die ideologiese funksie van ruimte in die Markus-vertelling: 'n Verkenning

E van Eck
Universiteit van Pretoria

Abstract

The ideological function of space in the narrative of Mark: A survey

The aim of this article is to investigate the ideological perspective of the narrator on the topographical level in Mark's narrative. Emphasis is placed on Galilee, Jerusalem, the way, house, town, synagogue and temple, as well as space that is put by the narrator into the mouth of Jesus as focal space in the Gospel. The conclusion is made that the 'way' (from Galilee to Jerusalem) must be seen as the most important focal space in the Gospel, which also gives expression to the ideological perspective of the narrator as following Jesus in suffering.

1. INLEIDING

Die belangstelling in die Evangelies as narratiewe tekste bestaan reeds vanaf die middel sewentigs van hierdie eeu. Tog kan daar tans nog verskeie resente bydraes in hierdie verband ter hand geneem word wat die Evangelies narratologies wil lees, maar dit doen sonder die eksplisering van die bepaalde narratologiese model wat gebruik word (vgl by Petersen 1978, 1980; Malbon 1982, 1983; Van Iersel 1982a, 1982b, 1983; Rhoads 1983; Tannehill 1980, 1983; Breytenbach 1984; Vorster 1987a, 1987b; Matera 1988). Elliott (1986:7), op sy beurt weer, is van mening dat 'n sosiaal-wetenskaplike lees van die Evangelies baie kan baat indien dit aan die hand van 'n duidelik geformuleerde narratologiese model gedoen word. Die probleem is synsiens egter dat baie wetenskaplikes tans die Evangelies sosiaal-wetenskaplik lees

* Hierdie artikel is gebaseer op 'n hoofstuk in die MA-verhandeling, 'Die ideologiese funksie van tyd en ruimte in die vertelkunde toegepas op die Markusvertelling' (1990). Die verhandeling is voltooi onder leierskap van prof dr J H Barkhuizen en mede-leierskap van prof dr A G van Aarde.

met die veronderstelling dat hulle vertelling is, maar steeds nog nie vir hulself uitgemaak het wat 'n vertelling is nie. Die gevolg hiervan is myns insiens die feit dat die debat rondom die Evangelies as vertelling nie gestimuleer word nie. Die rede hiervoor is dat die resultate van ondersoek waarin die Evangelies as narratiewe tekste gelees word, moeilik kontroleerbaar (en debatteerbaar) is indien dit nie aan die hand van 'n gekose narratologiese metode gedoen kan word nie.

In 'n poging om 'n kontroleerbare bydrae tot die debat van die Evangelies as vertelling te lewer, word die volgende werkwyse in die onderhawige artikel gevolg: In afdeling 2 word 'n eie narratologiese model kortliks uiteengesit. Klem word veral gelê op die funksie van ruimte in die uitgespelde narratologiese model. Ook word daar aangetoon dat die verhouding tussen die ideologiese perspektief van 'n vertelling en ruimte van groot belang is sodat verder bewege kan word as bloot die identifisering van strukture in die verteltek.

In afdeling 3 word 'n tabellering van die geïdentifiseerde ruimtes in die Markus-evangelie aangebied en in afdeling 4 word hierdie ruimtes bespreek in terme van die uitgespelde narratologiese model soos in afdeling 2 uiteengesit. In afdeling 5 word aandag gegee aan die relevansie van die resultate van die onderhawige studie en in afdeling 6 word met 'n aantal slotopmerkings en suggesties vir verdere ondersoek volstaan.

2. METODOLOGIESE VERTREK PUNTE

'n Vertelling kan kortliks soos volg gedefinieer word: 'n Skrywer, met behulp van 'n verteller, kommunikeer 'n bepaalde ideologie in die vorm van 'n storie aan 'n leser (Van Eck 1990:151). Breër gestel het bogenoemde definisie die volgende implikasies: 'n Skrywer het 'n bepaalde interpretasie van 'n reeks gebeure (storie), gebeure wat waarskynlik ook aan sy lesers bekend is. Om hierdie bekende reeks gebeure (storie) aan sy lesers te kommunikeer en wel op so 'n wyse dat sy eie interpretasie daarvan (d w s sy ideologiese perspektief op die storie) na vore kom, struktureer die skrywer die vertelelemente tyd, ruimte, karakters en gebeure op so 'n wyse dat sy ideologiese perspektief op die storie af te lees is uit die wyse waarop sy 'aangestelde' verteller (*implied author*) hierdie vertelelemente aanbied of inspan.

Onder 'ideologiese perspektief' word hier verstaan die verteller se 'idee'/interpretasie van die storie. Die begrip 'ideologiese perspektief' moet as tweeledig verstaan word: Eerstens omvat dit 'n *persepsuele dimensie*, bestaande uit die netwerk van temas en idees 'agter' die verteltek. Tweedens kom hierdie persepsuele dimensie van die ideologiese perspektief tot uitdrukking in die *linguistiese dimensie* van die ideologiese perspektief in die verteltek, met ander woorde in die (strukturele) wyse waarop die verteller met onderskeidelik tyd, ruimte, karakters en die gebeure in die

vertelling omgaan. Die persepsuele dimensie kan dus afgelei word vanuit die struktuur van die linguistiese dimensie (die verteller se tegniek) van die ideologiese perspektief (kyk veral Uspenski 1973; Lanser 1981; Van Aarde [1982]; 1983; 1986; 1988a; 1988b).

Om Genette (1980) se terme te gebruik, is 'n verteltekst (*récit*) dus niks anders as 'n storie (*histoire*) soos vertel vanuit 'n bepaalde bril (*narration*) van 'n skrywer nie. Vir die korrekte verstaan van byvoorbeeld die verteller se aanbieding van tyd in sy vertelling, as uitdrukking van sy ideologiese perspektief op die tydsvlak van 'n vertelling, is die verstaan van die verskil tussen die betekenis en funksionering van die drie vlakke van Genette belangrik (kyk Van Eck 1990:87-108, 154-184). Ook wat gebeur en karakterisering betref, kan gesê word dat die sekvensie van die gebeurte op die vlak van die verteltekst, asook die verteller se aanbieding van die karakters op hierdie vlak, 'sy' sekvensie van gebeurte en karakterisering is omdat die verteltekst 'sy' verteltekst is, dit wil sê die verteltekst wat hy geskep het deur die *histoire* op 'n bepaalde manier (d w s deur sy *narration*) aan te bied. Die 'krag' agter die omskepping van die *histoire* tot die *récit* is dus niks anders as die ideologiese perspektief van die verteller nie. Ons sou ook kon sê dat daar dus nie gekyk moet word hoe ruimte in 'n verteltekst 'lyk' nie, maar eerder vra na wat die verteller met 'n bepaalde aanbieding wil 'doen' 'n Verteltekst behoort daarom 'n 'leserstekst' te wees, juis omdat 'n verteltekst die verteller se 'idee' aan die leser wil kommunikeer.

2.1 Ruimte en die ideologiese perspektief van die verteller

Vir baie lank, selfs tot in die strukturele fase van die literatuurwetenskap, is tyd beskou as die belangrikste vertelelement in die narratologie (kyk Bal 1978:13-14; Zoran 1984:310; Brink 1987:107). Die direkte gevolg hiervan was dat ruimte, as selfstandige vertelelement in die vertelkunde, nie altyd tot sy volle reg gekom het nie. Hierdie situasie het besliste metodologiese implikasies vir die hantering van ruimte in die narratologie gehad. Omdat tyd as die belangrikste vertelelement beskou is, is daar gemeen dat ruimte, indien dit as 'n selfstandige vertelelement beskou sou wou word, op dieselfde wyse as tyd gehanteer behoort te word.

In die strukturalisme en in die latere moderne verhaalteorie, word tyd min of meer soos volg hanteer: Op die vlak van die *histoire* word tyd as storietyd gesien, op die vlak van die *récit* as tekstyd en op die vlak van die *narration* as verteltyd. Simplisties gestel impliseer hierdie onderskeid dat die verteller die storietyd deur middel van sy verteltyd, tot tekstyd omskep. Die ideologiese perspektief van die verteller, in terme van die tydsvlak van 'n vertelling, kan dus gevind word in die verteller se omvorming van die tyd van die storie tot die tyd van die verteltekst (kyk Van Eck 1990:67-108). Indien daar na die literatuurteoretiese modelle van onderskeidelik

Bal (1978), Chatman (1978), Prince (1982), Vandermoere (1976, 1982), Brink (1987) en Venter (1982, 1985) gekyk word, word dit gou duidelik dat 'n gemeenskaplike standpunt gehandhaaf word dat ruimte op dieselfde wyse as tyd, soos hierbo beskryf, hanteer behoort te word (kyk Van Eck 1990:20-39).

Myns insiens is hierdie hantering van ruimte, dit wil sê na aanleiding van die model van die hantering van tyd, nie 'n aanvaarbare, asook werkbare, wyse om ruimte in 'n verteltekste te hanteer nie. Die rede hiervoor is soos volg: Waar dit in 'n verteltekste moontlik is om te onderskei tussen die tyd van die verteltekste en die tyd van die storie (kyk Van Eck 1990:95-96), daar is dit nie altyd moontlik om te onderskei tussen die ruimte op die vlak van die verteltekste en op die vlak van die storie nie (kyk Van Eck 1990:48-57). Die vraag kan gevra word of dit enigsins moontlik is en indien dit wel is, of dit enige hidrae sou kon lewer in die ontrafeling van die ideologiese perspektief van die verteller op die topografiese vlak van die verteltekste.

Ruimte moet daarom, om tot sy volle reg in die vertelkunde te kom, op 'n ander wyse hanteer word en wel deur op die verteltekste *alleen* te onderskei tussen *speelruimte* en *belangeruimte* (kyk Blok 1960; Van Aarde 1983a, 1983b; Van Eck 1984, 1986). Laasgenoemde onderskeid kom daarop neer dat sekere ruimtes in 'n verteltekste as belangeruimte beskou moet word omdat dit 'n bepaalde gestruktureerdheid vertoon. Anders as tyd word die struktuur van ruimte op die vlak van die verteltekste dus nie ondersoek in terme van dieselfde ruimtes se struktuur op die vlak van die storie nie. Deur ruimte egter op die vlak van die verteltekste alleen in terme van speelruimte en belangeruimte te ondersoek, kan die verteller se ideologiese perspektief op die topografiese vlak van die verteltekste blootgelê word. Strukture van ruimte moet egter nie as strukture ondersoek word nie, maar funksioneel; dit wil sê daar moet gekyk word na die 'effek' wat die verteller daarmee wil bereik. Ook strukture moet dus 'lesersgerig' ondersoek word, anders word daar in die strik van strukturalisme geval.

3. DIE VERSKILLENDE RUIMTES IN DIE MARKUS-VERTELLING

'n Funksionele hantering van ruimte in die narratologie kan nie anders as om te begin by 'n tabellering van alle ruimtes in 'n vertelling nie, in ons geval die vertelling van die Jesus-gebeure volgens Markus. Die volgende riglyne (kyk Van Eck 1990:63-65) kan geld in die identifisering van die verskillende ruimtes in 'n vertelling: Ruimte as plek, as toebehore van plekke, as die wyse waarop 'n plek voorgestel word, as die implisiete/eksplisiete gevoelswaarde wat aan plekke geheg word, as nie-ruimtelike begrippe, as abstraksies van voorgestelde ruimtes wat deur die menslike ervaring opgeroep word en as die grens tussen sekere ruimtes. Ook werkwoorde kan op ruimtebeelding dui, of op beweging in sekere ruimtes.

'n Tabellering van die verskillende ruimtes in die Markus-vertelling, geïdentifiseer volgens bogenoemde kriteria, lyk soos volg:

- <1>
- 2 την ὁδου
 - 3 ἐν τῇ ἐρήμῳ
τὴν ὁδὸς κυρίου
τὰς τριβῆους αὐτοῦ
 - 4 ἐν τῇ ἐρήμῳ
 - 5 πᾶσα ἡ Ἰουδαία χώρα
καὶ οἱ Ἱεροσολυμίται πάντες
ἐν τῷ Ἰορδᾶνι ποταμῷ
 - 9 ἀπὸ Ναζαρέτ τῆς Γαλιλαίας
 - 12 εἰς τὴν ἔρημον
 - 13 ἐν τῇ ἐρήμῳ
 - 14 εἰς τὴν Γαλιλαίαν
 - 15 ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ
 - 16 παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας
 - 21 εἰς Καφαρναούμ
εἰς τὴν συναγωγὴν
ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν
 - 28 τῆς Γαλιλαίας
 - 29 ἐκ τῆς συναγωγῆς
εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος καὶ Ἀνδρέου
 - 33 πρὸς τὴν θύραν
 - 35 εἰς ἔρημον τόπον
 - 38 εἰς τὰς ἐχομένας κωμοπόλεις
 - 39 εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν
εἰς ἄλλην τὴν Γαλιλαίαν
 - 45 φανερώς εἰς πάλιν
ἐρήμοις τόποις
πρὸς αὐτὸν πάντοθεν
- <2>
- 1 πάλιν εἰς Καφαρναούμ
ἐν οἴκῳ
 - 13 τὴν θάλασσαν
 - 14 ἐπὶ τὸ τελώνιον
 - 15 ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ
συναέκειντο

23 διὰ τῶν σπορίμων
26 εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ

- <3> 1 εἰς τὴν συναγωγὴν
7 πρὸς τὴν θάλασσαν
ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας
καὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας
8 καὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων
καὶ ἀπὸ τῆς Ἰδουμαίας
καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου
καὶ περὶ Τύρου καὶ Σιδῶνα
13 εἰς τὸ ὄρος
20 εἰς οἶκον
22 οἱ γραμματεῖς οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων
24 βασιλεία
ἡ βασιλεία ἐκεῖνη
25 οἰκία
ἡ οἰκία ἐκεῖνη
27 εἰς τὴν οἰκίαν
τὴν οἰκίαν αὐτοῦ
31 ἔξω
34 περὶ αὐτὸν κύκλῳ
Ἴδε

- <4> 1 παρὰ τὴν θάλασσαν
εἰς πλοῖον ἐν τῇ θαλάσῃ
πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς γῆς
4 παρὰ τὴν ὁδὸν
5 ἐπὶ τὸ πετρώδες
7 εἰς τὰς ἀκάθας
8 εἰς τὴν γῆν τὴν καλὴν
15 τὴν ὁδὸν
16 ἐπὶ τὰ πετρώδη
18 εἰς τὰς ἀκάθας
20 ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν
21 ὑπὸ τὸν μῦθον ἢ ὑπὸ τὴν κλίτην
26 ἐπὶ τῆς γῆς
28 ἡ γῆ

- 31 ἐπὶ τῆς γῆς
ἐπὶ τῆς γῆς
- 32 ὑπὸ τὴν σκιάν κατασκηνοῦν
- 35 εἰς τὸ πέραν
- 36 ἐν τῷ πλοίῳ
- 37 μεγάλη ἀνέμου
καὶ τὰ κύματα
- 38 ἐν τῇ πρύμνῃ ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον
- 39 τῷ ἀνέμῳ καὶ τῇ θάλασσῃ
ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος
γαλήνη μεγάλη
- 41 καὶ ὁ ἄνεμος καὶ ἡ θάλασσα

- <5>
- 1 εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης εἰς τὴν χώραν τῶν Γερασηνῶν
 - 2 ἐκ τῶν μνημείων
 - 3 ἐν τοῖς μνήμασι
 - 5 ἐν τοῖς μνήμασι
 - 11 πρὸς τῷ ὄρει
 - 13 εἰς τὴν θάλασσαν
 - 20 ἐν τῇ Δεκαπόλει
 - 21 εἰς τὸ πέραν
τὴν θάλασσαν
 - 22 εἰς τῶν ἀρχισυναγῶγων
 - 31 συνθλιβούτα
 - 35 ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγῶγου
 - 36 τῷ ἀρχισυναγῶγῳ,
 - 38 εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχισυναγῶγου
 - 40 ἔπου ἦν τὸ παιδίον

- <6>
- 1 εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ
 - 2 ἐν τῇ συναγωγῇ
 - 4 ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ καὶ
ἐν τοῖς συγγενεῖσι αὐτοῦ
καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ
 - 6 τὰς κώμας κύκλῳ
 - 8 εἰς ὁδὸν
 - 10 εἰς οἰκίαν
 - 11 ὅς ἐστι τόπος

17 ἐν φυλακῇ
 21 τῆς Γαλιλαίας
 27 ἐν τῇ φυλακῇ
 31 εἰς ἔρημον τόπου
 32 εἰς ἔρημον τόπου
 33 ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων
 35 Ἐρημός ἐστιν ὁ τόπος
 36 εἰς τοὺς κύκλι ἀγρούς καὶ κώμας
 45 πρὸς Βηθσαϊδᾶν
 46 εἰς τὸ βροσ
 47 ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης
 ἐπὶ τῆς γῆς
 48 ἐπὶ τῆς θαλάσσης
 καὶ ἤθελεν παρελθεῖν
 49 ἐπὶ τῆς θαλάσσης
 51 πρὸς αὐτοὺς εἰς τὸ πλοῖον
 53 εἰς Γεννησαρέτ
 54 ἐκ τοῦ πλοίου
 55 ὄλην τὴν χώραν
 56 εἰς κώμας ἢ εἰς πόλεις ἢ εἰς ἀγροῦ ἐν ταῖς ἀγοραῖς

- <7> 1 οἱ Φαρισαῖοι καὶ τινες τῶν γραμματέων ἀπὸ Ἱερουσαλὺμων
 4 ἀπ' ἀγορᾶς
 17 εἰς οἶκον
 24 εἰς τὰ βρια Τύρου
 εἰς οἰκίαν
 26 Ἑλληνίς, Συροφωνίκισσα τῷ γένει
 30 εἰς τὸν οἶκον
 31 ἐκ τῶν ὀρίων Τύρου
 διὰ Σιδῶνος
 εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας
 ἀνὰ μέσον τῶν ὀρίων Δεκαπόλεως
 34 εἰς τὸν οὐρανὸν
- <8> 3 εἰς οἶκον αὐτῶν
 ἐν τῇ ὁδοῦ
 10 εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά.
 11 σημείου ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ

- 13 εἰς τὸ πέραν
14 ἐν τῷ πλοίῳ
22 εἰς Βηθσαϊδάν
23 ἔξω τῆς κώμης
26 εἰς οἶκον αὐτοῦ
εἰς τὴν κώμην
27 εἰς τὰς κώμας Καισαρείας τῆς Φιλίππου
ἐν τῇ ὁδῷ
33 ὀπίσω μου
34 ὀπίσω μου
ἀκολουθεῖτω μοι
- <9> 2 εἰς ὄρος ὑψηλὸν
7 ἐκ τῆς νεφέλης
9 ἐκ τοῦ ὄρους
20 ἐπὶ τῆς γῆς
28 εἰς οἶκον
30 διὰ τῆς Γαλιλαίας
33 εἰς Καφαρναούμ
ἐν τῇ ὁδῷ
34 ἐν τῇ ὁδῷ
42 εἰς τὴν θάλασσαν
43 εἰς τὴν ζωὴν ἢ εἰς τὴν γένουαν
45 εἰς τὴν ζωὴν ἢ εἰς τὴν γένουαν
47 εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ἢ εἰς τὴν γένουαν
- <10> 1 εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἰουδαίας {καὶ} πέραν τοῦ Ἰορδάνου
10 εἰς τὴν οἰκίαν πάλιν
17 εἰς ὁδὸν
21 θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ
ἀκολουθεῖ μοι
23 εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ
24 εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ
25 διὰ τρυμαλιῶς φαρισαίου
εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ
28 ἠκολουθήκαμέν σοι
29 οἰκίαν
30 οἰκίας

- 32 ἐν τῇ ὁδῷ
 εἰς Ἱεροσόλυμα
 προάγων
 ἀκολουθοῦντες
- 33 εἰς Ἱεροσόλυμα
- 37 εἶς σου
 ἐκ δεξιῶν καὶ εἶς ἐξ ἄριστερῶν
- 40 ἐκ δεξιῶν μου ἢ ἐξ εὐωνύμων
- 43 ἐν ὑμῖν
 ἐν ὑμῖν
- 46 εἰς Ἱεριχώ
 ἀπὸ Ἱεριχώ
 παρὰ τὴν ὁδὸν
- 52 ἐν τῇ ὁδῷ

- <11> 1 εἰς Ἱεροσόλυμα
 εἰς Βηθφαγή καὶ Βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν
- 2 εἰς τὴν κώμην
- 4 πρὸς θύραν
 ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου
- 8 εἰς τὴν ὁδὸν
 ἐκ τῶν ἀγρῶν
- 10 ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαυὶδ
 ἐν τοῖς ὑψίστοις
- 11 εἰς Ἱεροσόλυμα
 εἰς τὸ ἱερὸν
 Βηθανίαν
- 12 ἀπὸ Βηθανίας
- 13 εἰ ἄρα
- 15 εἰς Ἱεροσόλυμα
 εἰς τὸ ἱερὸν
 τοὺς ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ
 τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν
 καὶ τὰς τῶν πωλούντων τὰς περισσότερας
- 16 διὰ τοῦ ἱεροῦ
- 17 Ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς
 σπήλαιον ληστῶν
- 19 ἔξω τῆς πόλεως.

20 τὴν σκῆην
23 τῷ ὄρει τούτῳ
· εἰς τὴν θάλασσαν
25 ὁ πατὴρ ὑμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς
27 εἰς Ἱεροσόλυμα
ἐν τῷ ἱερῷ

<12> 1 Ἀμπελῶνα
φραγμὸν
ὑπολήνιου
πύργου
καὶ ἀπεδήμησεν
2 πρὸς τοὺς γεωργοὺς
4 πάλιν πρὸς αὐτοὺς
5 καὶ ἄλλον ἀπέστειλεν
6 πρὸς αὐτοὺς
7 ἡ κληρονομία
8 ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος
9 τὸν ἀμπελῶνα
10 Λίθου
γωνίας
14 τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ
25 ἐν τοῖς οὐρανοῖς
26 ἐπὶ τοῦ βᾶτου
35 ἐν τῷ ἱερῷ
38 ἐν στολαῖς καὶ ἀσπασμοῦς ἐν ταῖς ἀγοραῖς
39 καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς
καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δεῖπνοις
40 τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν
41 τοῦ γαρσουλκίου

<13> 1 ἐκ τοῦ ἱεροῦ
ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί
· 2 ταῦτας τὰς μεγάλας οἰκοδομὰς
3 εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν
κατένευεν τοῦ ἱεροῦ
8 κατὰ τόπους

- 9 εἰς συνέδρια
καὶ εἰς συναγωγὰς
- 14 τὸ Βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως
ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ
εἰς τὰ ὄρη
- 24 ὁ ἥλιος
ἢ σελήνη
- 25 οἱ ἀστέρες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς
- 26 ἐν νεφέλαις
- 27 ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων
ἀπ' ἄκρου γῆς ἕως ἄκρου οὐρανοῦ.
- 31 ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ
- 32 οἱ ἄγγελοι ἐν οὐρανοῖς
- 34 τὴν οἰκίαν αὐτοῦ

<14>

- 2 ἐν τῇ ἑορτῇ
- 3 ἐν Βηθανίᾳ ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ
κατακειμένου
ὀλίβανου
- 12 Που
- 13 εἰς τὴν πόλιν
- 14 τὸ κατάλυμά μου
- 15 ἀνάγειν μέγα
- 16 εἰς τὴν πόλιν
- 20 εἰς τὸ τρύβλιον
- 22 ἄρτον
- 23 ποτήριον
- 26 τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν
- 28 εἰς τὴν Γαλιλαίαν
- 32 εἰς χωρίον οὗ τὸ ὄνομα Γεθσημανί
- 35 ἐπὶ τῆς γῆς
- 43 μετὰ μαχαρῶν καὶ ξύλων
- 47 τὴν μάχαιραν
- 48 μετὰ μαχαρῶν καὶ ξύλων
- 49 ἐν τῷ ἱερῷ
- 54 ἀπὸ μακρόθεν ἕως ἔσω εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως

- 62 ἐκ δεξιῶν
μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ
- 66 ἐν τῇ αὐλῇ
- <15> 1 παρέδωκαν Πιλάτῳ
7 ἐν τῇ στάσει
16 ἔσω τῆς αὐλῆς, ὃ ἔστιν πραιτώριον
17 πορφύρου καὶ ἀκάνθινου στέφανου
22 ἐπὶ τὸν Γολγοθᾶν τόπον
Κρανίου Τόπος
24 σταυροῦσιν
25 ἐσταύρωσαν
27 σταυροῦσιν
33 ἐφ' ὄλην τὴν γῆν
38 τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ
40 ἀπὸ μακρόθεν
41 ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ
εἰς Ἱεροσόλυμα
43 τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ
46 τῇ σινδόνι
καὶ ἐν μνημείῳ
λίθου
ἐπὶ τὴν θύραν τοῦ μνημείου
- <16> 2 ἐπὶ τὸ μνημεῖον
3 τὸν λίθου
ἐκ τῆς θύρας
τοῦ μνημείου
4 ὁ λίθος
5 εἰς τὸ μνημεῖον
ἐν τοῖς δεξιῶσι
6 ὁ τόπος ὀπιου
7 εἰς τὴν Γαλιλαίαν
ἐκεῖ
8 ἀπὸ τοῦ μνημείου

Op grond van die gemelde tabelle word die volgende werkwyse gevolg om die verteller se ideologiese perspektief op die topografiese vlak (d w s 'n funksionele hante-

ring van ruimte) bloot te lê: Eerstens word die ruimtes waarin Jesus beweeg het ondersoek (afd 4.1). Vervolgens word daar gekyk na enkele ander belangruimtes in die Markus-vertelling (afd 4.2). Laastens word die ruimtes waarna Jesus in sy leringe verwys, ondersoek (afd 4.3).

4. RUIMTE EN DIE IDEOLOGIESE PERSPEKTIEF VAN DIE VERTELLER

4.1 Die ruimtes waarin Jesus beweeg het

4.1.1 Jesus se beweging/optredes in terme van gebiede of groter areas (ruimtes) in die Markus-vertelling

In vorige bydraes (kyk Van Eck 1988:139-163; 1990:177-185) is aangetoon dat Jesus, wat sy sending betref, terwyl Hy op Galiliese bodem beweeg, deur die verteller as suksesvol en oorwinnend geteken word. Daar is aangetoon dat Jesus, veral vanaf Markus 1:14 tot 8:29, geteken word as dié een wat mag het oor die natuurkragte, demoniese magte, die skare, verskillende soort siektes en liggaamsgebreke asook oor sy direkte opponente, die Fariseërs en die skrifgeleerdes (vgl Vorster 1980:126-130). Ook is aangetoon dat Jesus, nadat Hy die eerste keer sy dood aankondig (Mark 8:31), al hoe meer teenstand van sy opponente begin ondervind, selfs ook van die dissipels se kant af. Op pad na Jerusalem word dit duidelik dat Jesus werklik gaan ly en sterf en in Jerusalem tree Hy as 'verloorder' uit die stryd. My konklusie was dat die ideologiese perspektief wat hierdie aanbieding van tyd in die vertelling te-weegebring het, dié van *navolging in lydning* is. Na analogie van die Jesus-sending wil Jesus die dissipels leer om ook soos Hy gehoorsaam voor die Vader te bestaan, al beteken dit dat hulle ook vervolgd sal word (Van Aarde 1983:12). Om Jesus te volg beteken dus nie net 'n lewe van volgehoue oorwinning nie (vgl Jesus se optredes in Mark 1:1-8:29), maar ook om op 'n weg te stap waar ook teëstand ervaar sal word (vgl Mark 11:1-16:8).

Die vraag is nou of die verteller se aanbieding van ruimte bogenoemde konklusie ten opsigte van tyd in die Markus-vertelling, soos kortliks hierbo uiteengesit, ondersteun. Myns insiens is die antwoord op hierdie vraag positief. Laasgenoemde stelling word veral begrond wanneer daar na die volgende tabellering van die ruimtes gekyk word waarin Jesus, *area- of gebiedsgewys* beweeg het.

1:9	τῆς Γαλιλαίας
1:14	εἰς τὴν Γαλιλαίαν
1:16	τὴν θάλασσαν
	τῆς Γαλιλαίας
1:28	τῆς Γαλιλαίας

Ruimte in die Markus-vertelling

1:39	εις ἄλην τὴν Γαλιλαίαν	
3:7	ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας	
5:1	εις τὴν χώραν τῶν Γερασηνῶν	
5:20	ἐν τῇ Δεκαπόλει	
6:8		εις ὁδὸν
6:21	τῆς Γαλιλαίας	
6:55	ἄλην τὴν χώραν	
7:24	εις τὰ ὄρια Τύρου	
7:31	ἐκ τῶν ὀρίων Τύρου διὰ Σιδῶνος εις τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας ἀνὰ μέσον τῶν ὀρίων Δεκαπόλεως	
8:10	εις τὰ μέρη Δαλμανουθά	

8:27		ἐν τῇ ὁδῷ
8:33		ὀπίσω μου
8:34		ὀπίσω μου ἀκολουθεῖτω μοι
9:30	διὰ τῆς Γαλιλαίας	
9:33		ἐν τῇ ὁδῷ
9:34		ἐν τῇ ὁδῷ
10:1		εις τὰ ὄρια τῆς Ἰουδαίας [καί] πέραν τοῦ Ἰορδάνου
10:17		εις ὁδὸν
10:21		ἀκολουθεῖ μοι
10:28		ἠκολουθήκαμέν σοι
10:32		ἐν τῇ ὁδῷ
		εις Ἱεροσόλυμα
		προάγων ἀκολουθοῦντες
10:33		εις Ἱεροσόλυμα

10:46		εἰς Ἱεριχώ ἀπὸ Ἱεριχώ παρὰ τὴν ὁδὸν	
10:52		ἐν τῇ ὁδῷ	

11:1			εἰς Ἱεροσόλυμα
11:8		εἰς τὴν ὁδὸν	
11:11			εἰς Ἱεροσόλυμα
11:15			εἰς Ἱεροσόλυμα
11:27			εἰς Ἱεροσόλυμα
12:14		τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ	
14:28	εἰς τὴν Γαλιλαίαν		
15:41			εἰς Ἱεροσόλυμα
16:7	εἰς τὴν Γαλιλαίαν		

Uit bogenoemde tabel is dit duidelik dat die verteller, soos in die geval van sy aanwending van verteltyd (kyk Van Eck 1990:154-159), ruimte in die Markus-vertelling op so 'n wyse aanbied dat daar 'n sterk kontras tussen Galilea en Jerusalem gestel word. Hierdie kontras tussen Galilea en Jerusalem is reeds so vroeg as 1936 deur Lohmeyer raakgesien en verder gevoer deur veral Lightfoot (1942), Marxsen (1959), Kelber (1974), Malbon (1982), Rhoads & Michie (1982), Van Iersel (1982a, 1982b, 1983) en Van Eck (1984; kyk ook afd 5).

Met die uitsondering van Markus 6:8 maak die verteller seker dat Jesus, wat die gedeelte Markus 1:14 tot 8:27 betref, net in en om Galilea beweeg. In Markus 1:16 lees ons dat Jesus van Galilea afkomstig was en in Markus 1:14 dat Jesus na Galilea toe gaan en daar met sy verkondiging begin. Met betrekking tot Markus 1:14 sê Breytenbach (1984:151) die volgende: 'In Mk 1,14, dessen Aussagen auch dazu dienen, eine Szene zu bilden, wird die Zeit punktuell festgelegt: nach der Auslieferung des Johannes. Jetzt weiss der Leser auch *den Ort: Galiläa*' (my beklemtoning).

In Markus 1:16 roep Jesus sy dissipels by die see van Galilea en in Markus 1:28 lees ons dat in die hele Galilea van Jesus gepraat is. Laasgenoemde aspek, te wete dat Galilea die domein van Jesus se verkondiging, optrede en suksesse word, word ook in Markus 1:39 weerspieël wanneer die verteller sê dat Jesus regdeur die hele Galilea leer en optree. In Markus 4:35 beweeg Jesus na die oorkant van die see van Galilea en in Markus 5:1 kom Hy in die land van die Geraseners aan. In Markus 6:55 keer Jesus terug na Galilea en gaan aan wal by Gennesaret. Hier beweeg Jesus deur ὄλην τὴν χώραν (Mark 6:55) en waar Hy in dorpe, stede of op plase kom, tree

Hy suksesvol op. In Markus 7:24 beweeg Jesus na Tirus, in Markus 7:31 vanaf Tirus na die see van Galilea in die gebied van die Dekapolis en in Markus 8:10 keer Jesus terug na Dalmanuta in Galilese gebied.

Die prentjie wat die verteller wil skep, is dus duidelik: Tydens Jesus se 'sukses-tog' tree Hy hoofsaaklik in Galilea op. Ook beweeg Jesus na ander gebiede soos Tirus, maar keer telkens weer terug na Galilea toe (vgl Mark 7:31). Selfs wanneer Jesus na die gebied van die Dekapolis beweeg, skets die verteller die Dekapolis as εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας (Mark 7:31), dit wil sê in die omgewing van Galilea. Die verteller maak dus moeite om aan te toon dat Jesus, tot by Markus 8:27, net in en om Galilea optree en beslis nie in die gebied naby of in Jerusalem nie. Ons sou daarom kon konkludeer dat die verteller Jesus se suksesse en mag oor die natuur, siekte en sy opponente veral aan Galilea, asook aan ander gebiede soos Tirus en die Dekapolis koppel.

Waar Jesus se sukses aan Galilea gekoppel word, daar word dit egter uit bogenoemde struktuur duidelik dat Jesus se 'verloorpad' met Jerusalem geassosieer is. Naas die verwysings na sy lyding wat in Jerusalem sal plaasvind (Mark 8:31; 9:31; 10:32-33), sien ons dat Jesus, vandat Hy in Markus 11:1 by Jerusalem aankom, al hoe groter teëstand van die Sadduseërs, skrifgeleerdes, familiehoofde en die priesterhoofde ondervind, die tempel reinig (net na Mark 11:15) en wanneer Jesus weer in Jerusalem aankom (Mark 11:27), onmiddellik ten opsigte van sy gesag gekonfronteer word. Vanaf Markus 14:1 is Jesus die hele tyd in Jerusalem waar Hy finaal 'verloor'. Hy word gevange geneem, gekruisig en sterf. Vir die verteller is Galilea dus die plek van oorwinning en Jerusalem die plek waar Jesus se oorwinningstog gestuit word.

Bogenoemde teenstelling tussen Galilea en Jerusalem word deur die verteller ook op ander wyses in die Markus-vertelling versterk. Dit doen die verteller deur byvoorbeeld te noem dat mense, nie net uit Galilea nie, maar ook καὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καὶ ἀπὸ τῆς Ἰδουμαίας καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου καὶ περὶ Τύρον καὶ Σιδῶνα' (Mark 3:8) na Jesus toe kom. Selfs in Galilea het Jesus dus mag oor die mense in Jerusalem. Ook wanneer daar na die Fariseërs en skrifgeleerdes in die eerste gedeelte van die vertelling verwys word, maak die verteller moeite om aan te toon dat οἱ γραμματεῖς οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων (Mark 3:22) en οἱ Φαρισαῖοι καὶ τινες τῶν γραμματέων ἀπὸ Ἱεροσολύμων (Mark 7:1) was. Reeds hier word daar dus 'n konflik tussen die ruimtes Galilea en Jerusalem gesuggereer.

Die vraag kan nou gevra word wat hierdie teenstelling tussen Galilea en Jerusalem te make het met die ideologiese perspektief van die verteller soos dit hierbo geformuleer is, te wete *navolging in lyding*. Die funksionaliteit van hierdie teëstelling moet verstaan word teen die agtergrond van die weg waarop Jesus gaan. Uit bo-

genoemde tabel is dit duidelik dat waar aan die een kant *Galilea* en *Jerusalem* onderskeidelik in die gedeeltes Markus 1:14 tot 8:27 en Markus 11:1 tot 16:7 struktureel as belangeruimtes aangetoon kan word, daar *die weg* aan die ander kant in Markus 8:27 tot 10:52 duidelik as belangeruimte funksioneer.

Dit is duidelik dat die verteller vir Jesus teken wat saam met sy dissipels op 'n weg beweeg vanaf Galilea op pad na Jerusalem toe. Afgesien van die duidelike verwysings na hierdie weg waarop Jesus beweeg (vgl. Mark 8:27; 9:33, 34; 10:17, 32, 46, 52) dui die werkwoorde in Markus 8:33-34 en Markus 10:21, 28 en 32 duidelik daarop dat Jesus op pad is na Jerusalem en dat daar van die dissipels verwag word om Hom op hierdie weg te volg. Ook die verwysings na Judea en die Jordaan in Markus 10:1 en na Jerigo in Markus 10:46 word so aangebied dat dit dui op 'n beweging deur Jerigo op pad na Jerusalem. Hierdie weg van Jesus, vanaf Galilea na Jerusalem, is 'n weg vanaf sukses en oorwinning na teenstand en minder sukses. Ook is dit 'n weg vanaf sukses na lyding en verlies van lewe. Dit is dus 'n *weg van lyding*.

In terme van die ideologiese perspektief van die verteller is sy gebruik van ruimte in hierdie verband dus uiters funksioneel met 'n groot effek op die leser. Soos met die verteller se aanbieding van tyd, veral in terme van die twee verteltye in die Markus-vertelling, slaag die verteller ook met sy aanbieding van ruimte om ruimte te laat funksioneer as onderbou vir sy ideologiese perspektief. Deur Jesus te laat beweeg op 'n weg vanaf Galilea (vanaf sukses en oorwinning) na Jerusalem (waar Hy sal ly en sterf), toon die verteller aan dat Jesus se weg 'n weg van lyding is. In hierdie verband is die teëstelling tussen Galilea en Jerusalem dus nie net funksioneel nie, maar ook die feit dat *die weg* van Jesus tussen hierdie twee belangeruimtes ingebed word, baie effektief. Die leser kom dus agter dat die weg sentraal staan, dat dit 'n weg is tussen Galilea en Jerusalem, tussen sukses en verlies, dus 'n *weg van lyding*. Die verteller se gebruik van belangeruimte tree daarom as draer van sy ideologiese perspektief op. Soos in die geval van die verteller se aanwending van tyd in sy vertelling (kyk weer Van Eck 1990:159-185), bring sy aanwending van ruimte ons ook om die ideologiese perspektief van die Markus-vertelling te sien as *navolging in lyding*. Tyd en ruimte dien dus beide en begrond ook die ideologiese perspektief van die verteller.

Interessant is die feit dat die verteller met sy aanwending van ruimte nie net daarin slaag om *die weg* van Jesus as die sentrale tema/ideologiese perspektief van sy vertelling oor te dra nie, maar ook reeds in die inleiding van sy vertelling te suggereer. In Markus 1:2 en 1:3 lees ons onderskeidelik dat τὴν ὁδόν, τὴν ὁδὸν κυρίου, en τὸς τρίβους αὐτοῦ vir Jesus gereed gemaak word. Hierdie weg begin, soos dié van Jesus, ἐν τῇ ἐρήμῳ (Mark 1:3). Ook die weg van Johannes, as voorloper op 'n soortgelyke weg as dié van Jesus, begin ἐν τῇ ἐρήμῳ en soos in die geval van Je-

sus kom die mense vanaf $\pi\acute{\alpha}\sigma\alpha\ \eta\ \text{'Ιουδαία}\ \chi\acute{\omega}\rho\alpha\ \kappa\alpha\iota\ \text{οι}\ \text{'Ιεροσολυμίται}\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\varsigma\ \acute{\epsilon}\nu\ \tau\acute{\omega}\ \text{'Ιορδάνη}\ \pi\omicron\tau\alpha\mu\acute{\omega}$ na Johannes toe (Mark 1:5). Hierdie verwysings is myns insiens 'n duidelike vooruitwysing na die weg van Jesus wat na die inleiding (Mark 1:1-15) van die vertelling uiteengesit word.

Wat die teëstelling tussen Galilea en Jerusalem betref, vra die verwysings na Galilea in Markus 14:28 en Markus 16:7 ($\epsilon\iota\varsigma\ \tau\acute{\eta}\nu\ \text{Γαλιλαίαν}$) laastens ons aandag. In 'n vorige bydrae het ek aangetoon (kyk Van Eck 1990:159-185) dat die studie van tyd in die Markus-vertelling daarop dui dat hierdie twee verse, veral wat sekere gedeeltes in Markus 13 asook gedeeltes soos Markus 8:38, Markus 9:1, 30, 41 en 49, Markus 10:39b en Markus 12:9-11 betref, op 'n ontmoeting van Jesus met sy dissipels in Galilea na Markus 16:8. Daar het ek probeer aantoon dat die Markus-vertelling in der waarheid 'n 'suksesverhaal' is, in die opsig dat Jesus, al word Hy gekruisig en sterf Hy, tog oorwin (kyk ook Belo 1976: 110-118; Petersen 1980:151-166; Kingsbury 1990:55-88). Die vertelwyn van die Jesus-sending gaan voort na sy dood. Ook die leser se verstaan van die dissipels (nadat hulle Jesus in Mark 14:50 finaal verlaat het), het ons gesê, verander drasties indien ons insien dat veral Markus 13 (en die ander gedeeltes hierbo genoem) daarop dui dat die dissipels die vertelwyn van die Jesus-sending voortsit omdat hulle daar (in Mark 13 en ander gedeeltes) doen wat Hy in Galilea gedoen het (kyk veral Mark 13:9-13). Die vertelling begin dus met 'n suksesverhaal en eindig as 'n suksesverhaal.

Hierdie is 'n konklusie wat duidelik deur ons studie van ruimte ondersteun word: Jesus tree met sukses in Galilea op (Mark 1:14-8:27) en na sy dood ontmoet Hy sy dissipels in Galilea waar hulle sy werk voortsit. Die Markus-vertelling begin dus nie net in Galilea nie, maar eindig ook in Galilea. Al word die optredes van die dissipels in byvoorbeeld Markus 13 nie van 'n topografie voorsien nie, aanvaar die leser dat hierdie gebeure in Galilea afspeel. Want soos die leser Jesus as suksesvol in Galilea ervaar het, net so aanvaar die leser dat dit dieselfde met die dissipels in Galilea sal wees. Ons sou ten slotte kan sê dat Jerusalem deur Galilea 'oorwin' word.

4.1.2 Jesus se optredes in terme van meer spesifieke ruimtes in die Markus-vertelling

In die vorige afdeling is aandag gegee aan Jesus se optredes en bewegings wat groter ruimtes in die Markus-vertelling, soos byvoorbeeld Galilea as gebied of die weg (as begripmatige grootheid), betref. In hierdie afdeling word aandag gegee aan meer *spesifieke ruimtes* in die Markus-vertelling (d w s ruimtes as belangeruimtes in Galilea en Jerusalem) waarin Jesus opgetree, maar veral geleer het.

Wanneer daar na Jesus se leringe gekyk word, word dit duidelik dat Jesus in hierdie verband veral in die belangeruimtes *dorp*, *huis*, *sinagoge* en *tempel* optree. Interessant is egter dat hierdie ruimtes, soos in die geval van die teenstelling tussen Galilea en Jerusalem, ook 'n besondere gestruktureerdheid vertoon. Op grond van die volgende tabellering van die ruimtes *dorp*, *huis*, *sinagoge*, 'buite' die *dorp* en *tempel*, word dit duidelik dat die verteller se aanwending van hierdie ruimtes ondersteuning bied aan ons gevolgtrekking in afdeling 4.1.1, te wete die teëstelling tussen Galilea en Jerusalem.

1:21	εις Καφarnaούμ	
1:21		εις την συναγωγήν
1:23		έν τῇ συναγωγῇ
1:29		έκ τῆς συναγωγῆς
1:29		εις τήν οικίαν
1:38	εις τὰς έχομένους κωμπούλεις	
1:39		εις τὰς συναγωγὰς
1:45	φανερῶς εις πόλιν	
2:1	πάλιν εις Καφarnaούμ	
2:1		έν οἴκῳ
2:15		έν τῇ οἰκίᾳ
3:1		εις τήν συναγωγήν
3:20		εις οἴκου
5:38		εις τόν οἶκου τοῦ ἀρχισυναγῶγου
6:1	εις τήν πατρίδα αὐτοῦ	
6:2		έν τῇ συναγωγῇ

Ruimte in die Markus-vertelling

6:6	τὰς κώμας κύκλῳ		
6:45	πρὸς Βηθσαϊδάν		
6:53	εἰς Γεννησαρέτ		
6:56	εἰς κώμας ἢ εἰς πόλεις ἢ εἰς ἀγροῦ ἐν ταῖς ἀγοραῖς		
7:17		εἰς οἶκον	
7:24		εἰς οἰκίαν	
8:22	εἰς Βηθσαϊδάν		
8:23	ἔξω τῆς κώμης		
8:26		εἰς οἶκον αὐτοῦ	
8:26	εἰς τὴν κώμην		
8:27	εἰς τὰς κώμας Καισαρείας τῆς Φιλίππου		
9:28		εἰς οἶκον	
9:33	εἰς Καφαρνασὺμ		
10:10		εἰς τὴν οἰκίαν πάλιν	

11:1		εἰς Βηθφαγή καὶ Βηθανίαν	
11:11			εἰς τὸ ἱερόν
11:11		Βηθανίαν	
11:12		ἀπὸ Βηθανίας	
11:15			εἰς τὸ ἱερόν
11:15			ἐν τῷ ἱερῷ
11:16			τοῦ ἱεροῦ
11:19		ἔξω τῆς πόλεως	
11:27			ἐν τῷ ἱερῷ
12:35			ἐν τῷ ἱερῷ
12:41			τοῦ γαζοφυ λακίου
13:1			ἐκ τοῦ ἱεροῦ

13:3		κατέναυτι τοῦ ἱεροῦ
14:3	ἐν Βηθαΐα	
14:13	εἰς τὴν πόλιν	
14:16	εἰς τὴν πόλιν	
14:32	εἰς χωρίον οὗ τὸ ὄνομα Γεθσημανί	
14:49		ἐν τῷ ἱερῷ

Uit bostaande tabel is dit duidelik dat Jesus, veral tot en met Markus 10:10, hoofsaaklik sy leringe in dorpe, huise en sinagoges aanbied. Hierdie 'standaard-optrede' van Jesus word vir die leser die eerste keer in Markus 1:21-29 vasgelê. In Markus 1:21 lees ons dat Jesus in Kapernaum aankom, dadelik na die sinagoge gaan (Mark 1:21) en daar 'n besetene genees. In Markus 1:29 verlaat Jesus die sinagoge en vertrek na die huis van Simon en Andreas waar Hy Petrus se skoonma genees. In Markus 1:38 word berig dat Jesus regdeur Galilea in al die nabygeleë dorpie in sinagoges (Mark 1:39) gepreek het. So bekend het Jesus in die dorpie geword dat Hy (Mark 1:45) later nie meer in dorpe kon verskyn sonder om herken te word nie en daarom in die oop veld moes bly.

Dieselfde patroon van Jesus se bewegings word ook in die gedeelte Markus 2:1 tot 3:20 aangetref. Eers kom Jesus in Kapernaum aan (Mark 2:1) en gaan dadelik na 'n huis (Mark 2:1). In Markus 2:15 verlaat Hy die huis, vertrek na die see, roep vir Levi en gaan dan na dié se huis (Mark 2:15). In Markus 3:1 gaan Jesus weer na die sinagoge en nadat Hy weer by die see was (Mark 3:7), gaan Hy weer na 'n huis (Mark 3:20). In Markus 6:1, wanneer Jesus in Nasaret aankom, gaan hy dadelik na die sinagoge (Mark 6:2). Ook in Markus 6:6, 45, 53, 56, Markus 8:22, 26, 27 en Markus 9:33 lees ons dat Jesus in verskeie dorpie opgetree het en in Markus 7:17, 24, Markus 8:26, 28 en Markus 10:10 dat Hy by sekere huise aangegaan het.

Die patroon wat die verteller van Jesus se bewegings in Markus 1:21-29 en by wyse van opsomming in Markus 1:39 (en ook Mark 5:56) vasgelê het, kom dus herhaaldelik in die vertelling tot en met Markus 10:10 voor. Telkens beweeg Jesus in 'n dorp in en gaan òf na 'n huis òf na die sinagoge om daar te leer en genees. Jesus se optredes in Galilea, sou ons dus kon sê, vind altyd plaas in terme van die ruimtes dorp, huis en sinagoge. Of anders gestel: Die belangeruimtes *in* die belangeruimte Galilea is dorp, huis en sinagoge. Hierdie drie ruimtes, te wete dorp, huis en sinagoge (binne Galilea) word so gestruktureerd aangebied dat ons nie anders kan as om hierdie ruimtes as belangeruimtes te hanteer nie.

Wanneer Jesus egter (vanaf Mark 11:1) by Jerusalem aankom, vind presies die teenoorgestelde plaas veral ten opsigte van die belangeruimte dorp. Waar Jesus tydens sy optrede in Galilea hoofsaaklik in dorpe tuis gegaan het, daar gaan Jesus wel by tye Jerusalem binne, maar gaan nooit in Jerusalem tuis nie. Jesus oornag altyd in die omstreke van Jerusalem. Voorbeelde hiervan is die volgende: In Markus 11:1 kom Jesus tot naby Jerusalem en vertoef by Betfage en Betanië (Mark 11:1). Nadat Jesus in Jerusalem was (Mark 11:11) vertrek Hy vir die nag na Betanië (Mark 11:12). Die volgende dag kom Hy weer in Jerusalem aan, maar verlaat die stad weer (Mark 11:19). Na Jesus se optrede in Jerusalem in Markus 11:27 tot 14:2 is Jesus weer in Betanië (Mark 14:3). In Markus 14:13, 16 word die dissipels na die stad (Jerusalem) toe gestuur. Die eerste keer wat Jesus wel in Jerusalem oornag (Mark 14:17-51), word Hy gevange geneem.

Wanneer Jesus Jerusalem wel binnegaan, sien ons dat Hy telkens dadelik na die tempel toe gaan. Nadat Hy in Markus 11:11 na die tempel gaan kyk het, reinig Jesus die tempel die volgende oggend wanneer Hy weer Jerusalem binnegaan (Mark 11:15-18) en leer Hy ook in die tempel. Dieselfde patroon van optrede kom ook voor in Markus 11:27, Markus 12:35, 41, Markus 13:1, 3 en Markus 14:49. Telkens lees ons in hierdie gedeeltes dat Jesus, soos Hy in die huise en sinagoge in Galilea gedoen het, in die tempel leer en mense gesond maak.

Myns insiens is die kontras eensyds tussen die belangeruimtes dorp (in Galilea) en 'buite die dorp' (d w s Jerusalem) en andersyds tussen die belangeruimtes huis en sinagoge (in Galilea) en tempel (in Jerusalem) duidelik. Soos die verteller Galilea teenoor Jerusalem stel, stel hy dorp teenoor 'buite die dorp' en huis en sinagoge teenoor tempel. Ons sou daarom hier nie tot 'n ander slotsom kan kom as om te sê dat hierdie belangeruimtes dien as verdere uitbouing van die verteller se teëstelling tussen Galilea en Jerusalem nie. Die feit dat Jesus telkens buite Jerusalem oornag, laat die leser Jerusalem as negatief ervaar.

En die tempel? Sou die verteller sinagoge/huis en tempel ook teenoor mekaar stel? Die feit dat Jesus telkens met sy leringe in die tempel hewige opposisie van sowel die priesterhoofde, familiehoofde en die skrifgeleerdes as die Sadduseërs kry, wil dit tog so laat lyk. Duidelik het Jesus hierdie opposisie tydens sy leringe in Galilea nie ervaar nie. 'n Kontras tussen sinagoge/huis en tempel pas ook beter in in die verteller se duidelike afspeling van Galilea teenoor Jerusalem.

Konkluderend kan daar betoog word dat ook die ruimtes wat in die onderhawige afdeling bespreek is, as onderbou dien van die verteller se ideologiese perspektief. Soos Jesus beweeg vanaf dorp/huis/sinagoge na 'buite die dorp'/tempel beweeg Jesus vanaf sukses na minder sukses, van oorwinning na dood, vanaf Galilea na Jerusalem, dit wil sê, op 'n *weg van lyding*.

4.2 Enkele ander belangeruimtes in die Markus-vertelling

Wanneer daar gekyk word na die gebruik van die ruimte τὴν θάλασσαν, kom daar ook 'n sekere reëlmaat van die gebruik van hierdie ruimte deur die verteller na vore. Dit wil voorkom of die verteller enersyds 'n sekere verband tussen die see en die skare en andersyds tussen die see en die dissipels wil vaslê.

Wat die verband tussen die see en die skare betref, lyk dit of die verteller veral die see, ofte wel net *langs* of *by* die see, daar wil stel as dié plek waar die skare geleer word, sowel as daar waar Jesus sommige van sy wonders doen (vgl Mark 2:13; 3:7; 4:1; 5:1, 21; 6:54).

Wanneer die ruimte 'see' egter met die dissipels in verband gebring word, is dit interessant dat die verteller, anders as wat dit die geval is met die skare, die dissipels telkens *op* die see teken, en nie *langs* die see nie. My tese in hierdie verband is dat die see as 'n simbool funksioneer van die dissipels se misverstaan (kyk weer Van Eck 1990:177-183) van wie Jesus werklik is, en dat die chaotiese see waarop hulle hulle telkens bevind, uitdrukking gee aan die verwardheid wat by hulle bestaan oor die ware identiteit van Jesus.

Die verteller begin om hierdie verband tussen die see en die dissipels vas te lê deur in Markus 1:16 duidelik te stel dat die dissipels by die see geroep word. In Markus 4 sien ons dat Jesus die skare en die dissipels leer. Markus 4:11, 13, 34 suggereer duidelik dat die dissipels hierdie lering van Jesus nie verstaan nie. Bogenoemde tese word bevestig wanneer daar net in die volgende perikoop, te wete Markus 4:35-41, deur die verteller aan ons dissipels geskets word wat verward en bang op die see is. Dieselfde geld ook vir die gedeelte Markus 6:45-52. In die vorige gedeelte, naamlik Markus 6:35-44, sien ons dat Jesus die dissipels, veral na hulle aanvanklike suksesse soos beskryf in Markus 6:12-13, die geleentheid gee om die skare te voed. Die dissipels, omdat hulle nie werklik verstaan wie Jesus is nie, kan dit egter nie doen nie. In die gedeelte net daarna (Mark 6:45-52) skets die verteller aan die leser weer die dissipels as verward en bang op die see. Die chaotiese en onstuimige see simboliseer dus die onstuimigheid wat in die dissipels se gedagtes oor die ware identiteit van Jesus teenwoordig is.

In die gedeelte Markus 8:13-21 is die see nou wel nie onstuimig nie, maar in hierdie gedeelte word die verband bevestig wat in die twee vorige gedeeltes tussen lering en misverstaan gelê is (vgl veral Mark 8:21). Dit wil dus lyk of die verteller van die woeste elemente van die see (vgl bv die wind, storm en die golwe) gebruik maak om iets oor te dra van die gemoedstoestand van die dissipels ten opsigte van hulle verstaan van Jesus.

'n Tweede ruimte wat ons aandag verlang, is die ruimte τὸ ὄρος. Soos in die geval van see lyk dit of die verteller ook met hierdie ruimte 'n verband tussen τὸ

ὄρος en lering aan die dissipels wil lê. In Markus 3:13 stel Jesus die twaalf dissipels op die berg aan. In die gedeelte Markus 9:2-13 neem Jesus vir Petrus, Jakobus en Johannes saam op die berg waar Hy hulle onder andere onderrig oor sy identiteit en sy komende lyding. In hierdie gedeelte word daar drie keer na die ruimte berg verwys. Ook in Markus 11:1-3 beveel Jesus sy dissipels op die Olyfberg om sy intog in Jerusalem voor te berei. Net so vind Jesus se onderrig aan die dissipels in Markus 13 op die Olyfberg plaas. Dieselfde verhouding tussen lering en die ruimte berg kom ook in Markus 14:26 voor. Dit wil dus lyk of daar, wat die ruimte berg betref, 'n sekere gestruktureerdheid voorkom en daarom as belangeruimte gereken behoort te word.

Die laaste ruimte waaraan daar in hierdie afdeling aandag gegee word is τὴν ἔρημον. Hierdie ruimte kom voor in onder andere Markus 1:12, 13, 35, 45, Markus 4:10, Markus 6:31, 32. Dit wil lyk of die verteller ook met hierdie ruimte klem wil laat val op die verhouding tussen Jesus en sy dissipels. Afsien van die verwysings na hierdie ruimte in Markus 1:12, 13 (waar dit spesifiek na 'verlate plek' verwys), dui die ander voorkomste telkens op 'n situasie waar Jesus die behoefte het om alleen saam met sy dissipels te wees, te rus en hulle te onderrig.

Opsommend sou ons kon sê dat die verteller, veral wat die ruimtes see, berg en 'verlate plek' betref, 'n sekere verhouding tussen Jesus en sy dissipels daar wil stel. Vir die leser is hierdie klem op die verhouding tussen Jesus en sy dissipels van groot belang. Waar die leser die indruk kry dat die dissipels Jesus in die Markus-vertelling verlaat (vgl weer Mark 14:50), daar help hierdie verbande tussen Jesus en sy dissipels in terme van die ruimtes see, berg en 'verlate plek', tesame met Markus 14:28 en Markus 16:7 die leser om nie 'moed' op te gee nie. Die spesiale aandag wat die dissipels hier van Jesus ontvang, suggereer dat daar tog miskien iets kan kom wat betref hulle navolging van Jesus. Hierdie drie ruimtes funksioneer daarom myns insiens as ondersteuning vir die verstaan van die twee vertelyle wat daar in die Markus-vertelling bestaan (kyk Van Eck & Van Aarde 1989:778-800).

4.3 Ruimte soos gebruik deur die verteller in die mond van Jesus

- * 'n Baie interessante ruimte wat deur die verteller in die mond van Jesus geplaas word, is die begrip/ruimte ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. In Markus 1:15 lees ons dat Jesus die koninkryk van God, as die inhoud van sy verkondiging, beskryf as bekering en geloof. Op grond van ons gevolgtrekking in die vorige afdelings, te wete dat die ideologiese perspektief van die Markus-vertelling dié van *navolging in lyding* is, sou ons ook kon konkludeer dat die koninkryk van God as navolging in lyding getipeer sou kon word met bekering tot en geloof in Jesus as essensiële elemente van die

koninkryk. Ons sou ook kon sê dat dit in dié koninkryk om *onverdeeldheid* gaan, dit wil sê dat Jesus alleen, in terme van onverdeelde toewyding, gevolg moet word.

Bogenoemde tese kan myns insiens begrond word deur te let op Jesus se gebruik van die term/ruimtelike begrip ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Telkens wanneer Jesus die ruimtelike term ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ gebruik, dui dit op die onverdeeldheid (van hart/toewyding) wat Hy vra van dié wat Hom wil volg. In Markus 3:22-27 verkeer Jesus in 'n strydspraak met die skrifgeleerdes vanaf Jerusalem. Jesus se antwoord aan hulle is dat 'n koninkryk nie kan bly staan indien dit verdeeld is nie. Ook in Markus 9:42-48 (vgl veral Mark 9:47), wanneer Jesus van die koninkryk praat, gaan dit om die feit dat geen ledemaat afvallig van die res van die liggaam mag word nie. Die liggaam kan dus net onverdeeld die koninkryk ingaan. Ook in Jesus se gesprek met die ryk jongman in Markus 10:17-31 kom dieselfde gedagte na vore. Indien die jongman die koninkryk wil verkry (of dan 'n skat in die hemel) moet hy eers alles wat hy het gaan verkoop en Jesus dan onvoorwaardelik/onverdeeld kom volg.

Veral Markus 10:29 is hier belangrik. Hier sê Jesus dat mense selfs bereid moet wees om hulle familie te verlaat as hulle Hom onverdeeld wil volg. Wanneer iemand dit doen sal hy/sy nog meer besittings en (ander) familie kry. Indien ons die verklaring van bogenoemde verse as korrek aanvaar, werp dit op hulle beurt weer lig op veral Markus 3:31-34.

Jesus se broers en susters is nie diegene wat ἔξω (Mark 3:31) die huis (koninkryk van God) staan nie, maar dié wat 'hier' (Ἰδε – vgl Mark 3:34) is, dié wat περὶ αὐτοῦ κύκλῳ (Mark 8:34) sit, dit wil sê dié wat by Jesus is en Hom onverdeeld volg. Die begrip 'koninkryk van God', ruimtelik beskou, dui dus op onverdeelde navolging, of anders gesê, navolging van Jesus al kos dit wat, selfs lyding. Die ruimte koninkryk van God is dus niks anders as 'n verdere beliggaming van die ideologiese perspektief van die verteller nie. Diegene in die koninkryk is die familie van Jesus. Dit is hulle wat Jesus volg, al vra dit ook wat.

Wat ruimte in Markus 4 betref, kom 'n ander interessantheid na vore. Hier het ons myns insiens met 'n 'vermensliking' of 'verpersoonliking' van ruimte te make. Die saaiër verwys waarskynlik na Jesus en, by implikasie, dié wat Hom onverdeeld volg en soos Jesus verkondig dat die koninkryk aangebreek het. Die saad wat op die pad val, is diegene wat die woord hoor en dit glad nie glo nie. 'n Voorbeeld hiervan is die mense in Jesus se tuisdorp wat Hom heeltemal verwerp (Mark 6:1-3). Die ander deel van die saad wat op die klipbank val, vinnig opkom en dan verwelk, is diegende wat die verkondiging hoor, dit vir daardie moment glo maar nie sover gaan om Jesus te volg nie. Voorbeelde hiervan is die besetene in Kapernaum (Mark 1:21-26), die man met die gebrekkige hand (Mark 3:1-5) en die blinde man van Bet-

saïda wat Jesus genes (Mark 8:22-26). Die onkruid waarna Jesus verwys is onder andere die Fariseërs (Mark 8:14-16). Dié wat in die goeie grond val is diegene wat die verkondiging hoor, dit glo en Jesus volg. Hier geld die dissipels veral as voorbeeld, maar ook die melaatse man (Mark 1:40-45), die besetene van Gerasa (Mark 5:1-20), die skare in Markus 7:36-37 en die blinde Bartimeus (Mark 10:46-52).

Laastens 'n opmerking betreffende die kondensasie van die ruimtebeelding van die verteller in die gedeelte Markus 14 en 15: Dit is opvallend dat hierdie gedeelte, nie net wat die gebeure betref waarby Jesus betrokke is nie maar ook wat die ruimtebeelding betref, baie meer *intensief* beskryf word as die gedeelte Markus 1 tot 13. In 'n vorige bydrae (Van Eck 1990:93) het ek aangetoon dat die verteller, deur sy gebruik van verteltyd, klem lê op die lyding van Jesus. Myns insiens vul die verteller hierdie beklemtoning van die lyding van Jesus aan deur in die gedeelte Markus 14 tot 15 die verskillende ruimtes waarin Jesus beweeg, in baie fyn detail te beskryf. Op hierdie wyse kry die leser as 't ware 'n indruk van wat 'werklik' gebeur het. Die leser kan dus visualiseer wat gebeur. En omdat die verteller die leser hiertoe in staat stel, slaag die verteller daarin om die leser te laat beseft dat hierdie gedeelte van die vertelling inderdaad belangrik is. Ons sou dus kon sê dat die verteller se gebruik van ruimte in hierdie verband komplimenterend ten opsigte van die verteltyd van hierdie gedeelte funksioneer.

5. RELEVANSIE VAN BEVINDINGE

Bogenoemde bevinding ten opsigte van die teenstelling tussen Galilea en Jerusalem as geografiese struktuur, maar ook as breë raamwerk met teologiese betekenis as agtergrond waarteen die teologie/boodskap van die Markus-vertelling geïnterpreteer kan word, is natuurlik nie nuut nie. Reeds so vroeg as 1936 is Lohmeyer (1936: 107-168) van mening dat die plekname Galilea en Jerusalem nie alleen 'geografiese' betekenis in Markus het nie, maar ook 'teologiese' betekenis. Volgens Lohmeyer was daar in die vroeë Christendom twee hoofsentra in Palestina, te wete Galilea (met klem op 'n Menseseun-eskatologie) en Jerusalem (waar klem gelê is op 'n sterk nasionalistiese messiaanse hoop). Markus reflekteer die oortuiging van die Galiliese gemeente. Hierdie insigte van Lohmeyer is deur Lightfoot (1938) verder gevoer. Deur gebruik te maak van die teëstelling tussen Galilea en Jerusalem, soos deur Lohmeyer getipeer, meen Lightfoot dat Galilea vir Markus die plek was van 'redemption, divine activity and revelation' en Jerusalem die plek van 'hate, misunderstanding, rejection, opposition and disaster' (Lightfoot 1938:124-128).

Hierdie insigte van Lohmeyer en Lightfoot is deur Marxsen (1959) in sy *redaktionsgeschichtliche* studie van Markus verder gevoer. Volgens Marxsen het Markus 'a Galilean Gospel' (Marxsen 1959:66) geskryf, 'n konklusie wat hy baseer op sy be-

vinding dat Markus veral in sy redaksionele kommentaar telkens die pleknaam Galilea invoeg. Kealy (1982:162) formuleer hierdie standpunt van Marxsen soos volg: 'He (Marxsen – E v E) noted that all Mark's references to Galilee throughout his gospel are found in his editorial sections and therefore are important for the evangelist.' Kelber (1974) het op sy beurt weer 'n korreksie probeer bied op die insigte van Lohmeyer, Lightfoot en Marxsen. Volgens Kelber moet Markus gesien word as 'n polemiëk teen 'n valse eskatologie wat in die tyd van die Markaanse gemeente in omgang was, te wete dat die wederkoms in Jerusalem sou plaasvind. Syns insiens moet die teenstelling tussen Galilea en Jerusalem in die Markus-evangelie verstaan word as sou Markus aan sy lesers wou toon dat 'the place of the parousia and the kingdom is not Jerusalem but Galilee' (Kelber 1974:121; vir 'n kort opsomming van bogenoemde ontwikkeling, kyk Kümmel 1967:46-53; Van Eck 1984: 2-19).

Die insigte van Lohmeyer, Lightfoot, Marxsen en Kelber het ook as stimulus gedien vir verskillende literatuurteoretiese ondersoeke na die gestruktureerdheid van ruimte in die Markus-evangelie. In 'n reeks artikels het Van Iersel (1982a, 1982b, 1983) voortgebou op veral die insigte van Lohmeyer en Marxsen. Volgens Van Iersel (1982a:117) is die groot leemte in laasgenoemde twee eksponente se bydraes die feit dat hulle, in hulle studie van ruimte in die Markus-vertelling, alleen op Galilea en Jerusalem konsentreer sonder om ander ruimtes in die Evangelie in ag te neem. In sy studie van die ruimtebeelding in Markus identifiseer Van Iersel vyf belangeruimtes, te wete die woestyn (aan die begin van die Evangelie) en die graf (aan die einde van die Evangelie) wat konsentries met mekaar in verband gebring kan word. Dieselfde konsentrisiteit geld vir Galilea en Jerusalem, met die weg as die sentrale belangeruimte. Die konsentriese rangskikking van Galilea en Jerusalem, asook die woestyn en die graf dien dus as onderbou vir die sentrale/belangrikste belangeruimte in die Evangelie, te wete die weg van Jesus vanaf die woestyn deur Galilea na Jerusalem en die graf via die weg.

Ook Malbon (1982:242-255) sluit by Van Iersel aan in haar studie van ruimte in die Markus-vertelling, hoewel sy nie eksplisiet na Van Iersel verwys nie. Volgens haar lewer 'n 'synchroniese' analise (dieptestruktuuranalise) van ruimte in Markus die volgende op: In Markus bestaan daar 'n duidelike kontras tussen die land en die see wat dui op die teenstelling tussen orde en chaos. Hierdie teenstelling kan vervang word met die teenstelling tussen eie land en vreemde land (in terme van Jesus se optrede), wat op sy beurt weer vervang kan word met die teëstelling tussen Galilea en Judea (Jerusalem). Die mediasie tussen hierdie twee pole vind plaas deurdat Jesus, op sy weg na Jerusalem, dit wat chaos was (Jerusalem) orden deur onder andere die tempel te reinig. So word dit wat orde was (Galilea) tot chaos verklaar om-

dat Jesus sterf. Die Evangelie wys egter terug na Galilea (Mark 14:28; 16:7). So word die chaos orde in Jerusalem en in Galilea. By implikasie beteken dit dat ook sy 'die weg' as sentraal in die Markus-vertelling sien. Ook Rhoads & Michie (1982:63-69) sien die weg as die sentrale belangruimte in die Markus-vertelling.

Dit is duidelik dat sekere bevindinge van die onderhawige artikel op hierdie insigte gebou is. Die relevansie van die onderhawige artikel is egter dat die ruimtebeelding in Markus, as belangruimte, narratologies deeglik uitgewerk word. Bogenoemde uiteengesette narratologiese benadering (kyk weer afd 2) stel ons ook in staat om die gestruktureerdheid van alle ruimtes in die Markus-vertelling na te vors, asook om sekere ruimtes in terme van ander ruimtes (d w s ruimtes *in* ruimtes) te ondersoek. 'n Verdere voordeel is dat 'die weg', as sentrale ruimte in die Markus-vertelling, teologies ingeklee kon word aan die hand van die ideologiese perspektief van die verteller, naamlik as dié van *navolging in lyding*.

Laasgenoemde teologiese inkleding het ook sekere ooreenkomste met die werk van Pesch (1977:534-544) in sy bekende Markus-kommentaar, waar hy onder andere ook van die insigte van Marxsen gebruik maak. Pesch is skepties oor die groot klem wat die *Redaktionsgeschichte* lê op die kreatiwiteit van Markus as skrywer van die Evangelie. Syns insiens moet Markus gesien word as 'n 'evangeliese portret', as narratiewe teologie wat gemik was op die missionêre en kategetiese behoeftes van die vroeë gemeente. Tog kan gesê word dat die aspek van navolging in lyding ook vir Pesch 'n belangrike aspek van die Evangelie is, juis omdat hy, in navolging van Marxsen, die lewe van Jesus getipeer sien in die Evangelie as gebou op die raamwerk van die lydende regverdige en die lydende kneg. Hierdie raamwerk word vir Pesch veral uitgedruk in terme van die antiteses vernedering/verhoging en lyding/oorwinning – antiteses wat in terme van bogenoemde eie standpunt ook getipeer sou kon word in terme van die antiese Galilea-Jerusalem.

In hierdie verband kan gekonkludeer word dat die resultate van die onderhawige bydrae 'n voortsetting is van die werk van Lohmeyer, Lightfoot, Marxsen, Kelber en Pesch, maar ook van die literatuurteoretiese benaderings van Van Iersel, Malbon en Rhoads & Michie. Sekere ooreenkomste tussen die resultate van die historiese kritiek, die strukturalisme en die narratologiese lees van die teks kan dus aangetoon word. Laasgenoemde benadering lewer egter die voordeel dat dit die ruimtebeelding in die Markus-vertelling meer volledig, maar ook in terme van die ideologiese perspektief (teologiese perspektief/*Leitmotiv*) van die vertelling, kan beskryf.

6. SLOTOPMERKINGS

Die onderskeid tussen speelruimte en belangruimte is die sleutel om die verteller se ideologiese perspektief op die topografiese vlak van 'n vertelling bloot te lê. In

die onderhawige artikel het dit duidelik geword dat die ideologiese perspektief van die verteller, soos in die geval van tyd (kyk weer Van Eck 1990:96-104), dié van *navolging in lyding* is. Hierdie gevolgtrekking berus op die uitgangspunt dat die persepsuele dimensie van die ideologiese perspektief van die verteller (d w s sy 'idee' agter die verteltekst) linguisties tot uitdrukking in die verteltekst kom in terme van die verskil tussen speelruimte en belangeruimte. Ook toon dit 'n kontinuïteit met vroeë bevindinge van sowel 'n histories-kritiese en strukturalistiese lees van die teks.

Om die web van strukturalisme te vermy is hierbo reeds by verskeie geleenthede gesuggereer dat enige struktuur in 'n vertelling funksioneel, dit wil sê in terme van die effek daarvan, bestudeer behoort te word. Dit is egter nog nie genoeg nie. Myns insiens sal my gevolgtrekking, te wete dat die ideologiese perspektief van die Markus-vertelling dié van *navolging in lyding* is, soos gemanifesteer op beide die tyds- en topografiese vlak van die verteltekst, wyer getoets moet word. 'n Suggestie vir verdere ondersoek is die moontlikheid om die Markus-evangelie sosiaal-wetenskaplik te lees. Juis omdat die Markus-vertelling spesifiek wil kommunikeer aan sy eerste lesers, behoort daardie lesers se sosiologiese wêreld 'n rol te speel in die verstaan van die Markus-vertelling. Daar sal dus gekyk moet word of bogenoemde gevolgtrekking, indien die ideologiese perspektief van die Markus-vertelling wel *navolging in lyding* is, deur so 'n ondersoek bevestig maar ook 'ingevul' sal kan word in terme van die vroeë-Christelike kerk of leser.

Literatuurverwysings

- Bal, M 1978. *De theorie van vertellen en verhalen: Inleiding in de narratologie*. Muidersberg: Coutinho.
- Belo, F 1976. *A materialistic reading of the Gospel of Mark*. Transl by M J O'Connell. New York: Orbis.
- Blok, W 1960. *Verhaal en lezer*. Groningen: Wolters.
- Breytenbach, C 1984. *Nachfolge und Zukunftserwartung nach Marcus: Eine methodenkritische Studie*. Zurich: Theologischer Verlag. (ATANT 71.)
- Brink, A P 1987. *Vertelkunde: 'n Inleiding tot die lees van verhalende tekste*. Pretoria: Academica.
- Chatman, S 1978. *Story and discourse: Narrative in fiction and film*. Ithaca: Cornell University Press.
- Elliott, J H 1986. Social-scientific criticism of the New Testament: More on methods and models. *Semeia* 35, 1-33.
- Genette, G 1980. *Narrative discourse*. Transl by J E Lewin. Oxford: Blackwell.

- Kealy, S P. 1982. *Mark's Gospel: A history of its interpretation – from the beginning until 1979*. New York: Paulist Press.
- Kelber, W H 1974. *The kingdom of Mark: A new place and a new time*. Philadelphia: Fortress Press.
- Kingsbury, J D 1990. *Conflict in Mark*. Philadelphia: Fortress Press.
- Kümmel, W G 1967. *Einleitung in das Neue Testament*. 15. Aufl. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Lanser, S S 1981. *The narrative act: Point of view in prose fiction*. Princeton: University Press.
- Lohmeyer, E 1936. *Galiläa und Jerusalem*. Göttingen: Vandenhoeck.
- 1942. *Kultus und Evangelium*. Göttingen: Vandenhoeck.
- Lightfoot, R H 1938. *Locality and doctrine in the gospels*. New York: Harpe.
- Malbon, E S 1982. Galilee and Jerusalem: History and literature in Marcan interpretation. *CBQ* 44, 242-255.
- 1983. Fallible followers: Women and men in the Gospel of Mark. *Semeia* 28, 29-48.
- Marxsen, W 1959. *Mark the evangelist: Studies on the redaction of the Gospel*. Transl by J Boyce & D Juel et al. Nashville: Abingdon.
- Matera, F J 1988. The prologue as the interpretative to Mark's Gospel. *JSNT* 34, 3-20.
- Pesch, R 1977. *Das Markusevangelium, II*. Basel: Herder. (HTK.)
- Petersen, N R 1978. 'Point of view' in Mark's narrative. *Semeia* 12, 97-121.
- 1980. When is the end not the end? Literary reflections on the ending of Mark's narrative. *Interp.* 34, 151-166.
- Prince, G 1982. *Narratology: The form and function of narrative*. Berlin: Mouton.
- Rhoads, D & Michie, D 1982. *Mark as story: An introduction to the narrative of a Gospel*. Philadelphia: Fortress Press.
- Rhoads, D 1983. Narrative criticism and the Gospel of Mark. *JAAR* 50, 411-434. Chicago University Press.
- Tannehill, R C 1980. The Gospel of Mark as narrative Christology. *Semeia* 16, 57-95.
- 1983. The disciples in Mark: The function of a narrative role. *JR* 75, 386-405.
- Uspenski, B 1973. *A poetics of composition: The structure of the artistic text and typology of a compositional form*. Transl by V Zavarin & S Wittig. Berkeley: University of California Press.
- Van Aarde, A G [1982]. Die vertellersperspektief-analise: 'n Literatuurteoretiese benadering in die eksegeese van die evangelies. *HTS* 38, 58-82.

- Van Aarde, A G 1983. Eksegese van vertelmateriaal. Ongepubliseerde klasaantekeninge, Departement Nuwe-Testamentiese Wetenskap, Fakulteit Teologie (Afd A), Universiteit van Pretoria.
- 1986. Plot as mediated through point of view. Mt 22:1-14 – a case study, in Petzer & Hartin 1986:62-75.
- 1988a. Vertellersperspektief: 'n Ideologiese lees van Lukas 12:35-48. Ongepubliseerde konsep-voordrag vir NTWSA-kongres 1988, Universiteit van Pretoria.
- 1988b. Narrative point of view: An ideological reading of Luke 12:35-48. *Neotestamentica* 22/2, 235-252.
- Vandermoere, H 1976. *The study of the novel: A structural approach*. Leuven: Acco.
- 1982. *The structure of the novel*. Leuven: Acco.
- Van Eck, E 1984. Galilea en Jerusalem in die Markusewangelie. 'n Literatuurteoretiese evaluering van die bydrae van W Marxsen. BD-skripsie, Universiteit van Pretoria.
- 1986. Die funksie van ruimte in die narratologie. *HTS* 42, 139-149.
- 1988. Galilea en Jerusalem as narratologiese ruimtes in die Markusewangelie: 'n Kontinuering van die Lohmeyer-Lightfoot-Marxsen ketting. *HTS* 44, 139-163.
- 1990. Die ideologiese funksie van tyd en ruimte in die vertelkunde toegepas op die Markusvertelling. MA-verhandeling, Universiteit van Pretoria.
- Van Eck, E & Van Aarde, A G 1989. Narratological analysis of Mark 12:1-12: The plot of the Gospel of Mark in a nutshell. *HTS* 45, 778-800.
- Van Iersel, B M F 1982a. De betekenis van Marcus vanuit syn topografiese struktuur. *TTh* 22, 117-138.
- 1982b. 'To Galilee' or 'in Galilee' in Mark 14, 28 and 16, 7. *ETHL* 58, 365-370.
- 1983. Locality, structure and meaning in Mark. *Linguistica Biblica* 53, 45-54.
- Venter, L S 1982. Ruimte as epiese kategorie: 'n Ondersoek aan die hand van Afrikaanse en Nederlandse romans. DLitt-proefskrif, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, Potchefstroom.
- 1985. Narratiewe ruimtes. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 25, 19-29.
- Vorster, W S 1980. Die Evangelie volgens Markus: Inleiding en teologie, in Du Toit A B (red), *Handleiding by die Nuwe Testament, IV. Die Sinoptiese Evangelies en Handeling: Inleiding en teologie*, 109-155. Pretoria: NG Kerkboekhandel.
- 1987a. Characterization of Peter in the Gospel of Mark. *Neotestamentica* 21, 57-76.
- 1987b. Literary reflections on Mark 13:3-37: A narrated speech of Jesus. *Neotestamentica* 21, 203-222.
- Zoran, G 1984. Towards a theory of space in narrative. *Poetics Today* 5, 309-335.